

Хальмгин тег

Хальмгин теегт түрүн болдж ирсн күүнд, эн бргн тег уудь-врта, нег зүсн бээдлтэ болдж медгднэ. „Огру“ „үрүдшсн“ гидж Хальмг тег келнэ авъя-сд орсн.

Болв та болгъамджтагъар, үнн зүркәри теегин иньг болхар, терүнә тосхач болхар ирсн болхла, ургъмл-джиргъл уга, нег зүсн бээдлтэ гидж амтнә келдг тер тоот соньсх-врмуд уга болдж одна. Тер цагт, тег хуврсн болад, — келдж болшго олн зүсн бньг гарад, оньгдарад одна.

Хальмгин эн бргн теегәр дāvрдж СССР-н Европейск аньгднх хавр эклдж ирнә. Хаврин тег гисн, гал улан болн шарнху бньгтә, делгү эрт цецглдг цецгсәр кеерсн, ногъан сувсн кевс. Эн тоотла джитх уга кōк теньгр, халун нарн, агъарт джиргъджәх торгъан дуулмгыг негдүлхлә — цань уга ке сәәхн гәәхмджтә тодлвр чееджд үлднә!

Март сарин брәләс авн нарта бдрмүдин то икднә, апрелин брәләс авн хагсу бдрмүд немгднә. Апрель сарин чилгчәс авн Хальмг таньгъчд джилин хамгин уг цаг—зүн (5,5 сар) эклнә. Эн цагла тег хуврәд, эрт цецглдг цецгс хумхарна, тер цагт, амтн тег „бгрджәнә“ гидж келнә. Болв эн чик тодлвр биш. Халун нарна кучнд тег бньгән сольдг болв чигн, терүнә сәәхн зүснх хуврхш. Тедн зүсн-зүүл бньг гарад, болгъамджта хәләдг күүнд дегд сәәхнх медгднә. Зунар теегт гарад хәләй. Омтн „алтн“ гу үзгдджәнә. Гуугъин ташугъар ургъсн зултргъна болн цагъан бвснә дольган нарна солнътрсн герл болдж медгднә. Терүнәс талдан цань уга алг-цоохр кевс! Эн кевс ценькр, бор бньгтә теньгсин шарлджна, алтрсн цагъан

бвснәс, дусал мет энд-тенд эрәтрсн хар-ногъан поташникәс, үүлн бньгтә кермекәс бүрддж. Ганцхн эн цецгәс, бвсдүд биш, теегин дора газрар ургъдг, темән иддг цегрчигн нарна герлд хатханчгарн гилвкнә.

Зуна цагт Хальмгин теегт халун чаньгъ, эн цаглагъан эн тег хол бмн үзгт бәәсн Сирийин газр-уснла әдл. Халун бдрмүдиннх тоогъар болхла, Хальмгин газр нарт-делкән ик-ик курортмудас тату биш. Нарта сәәхн бдрмүд, цевр теегин агъар дегд сән болсн учрар „ВЛКСМ-н 15-ч бөнә пертә“, гүүнә үсәр әмндг, Советск Союзин олн курортсин нег ик санаторий Хальмгин теегт секгдсн.

Май сарин брәләс авн хагсу салькн үләнә—эн салькн СССР-н цуг Европейск аньгин тәрәнә, садин, огородин хортн. Эн цагла халуна кемджән 40 градус күрнә. Эн цагла деед үзгин салькн туудж ирсн үүлнәс, наадк цагас ик боран орна, болв тер хур, газр хагсу болсн учрар, гүүнд ивтрхш, түргн хагсдж одна. Эн цагин эргцд теегт альднх болв чигн ху-салькн үзгднә. Тер ху-салькн бөдән цоонград, теньгрт хадад, зууран харгъсн хог-богиг кинсгәд, тегш газрар йовдж йовад, толгъан зо деер эвдрдж тарна, терүнә ормд талдан баахн-баахн ху-салькн эклнә. Зәрм орн-нутгт тиим ху-салькн, келхд Америкд, цань уга ик кучтә болна, зууран харгъсн күүг чигн, зәрмдән бүкл үкр чигн бргәд авад йовдж одна. Зуна цагин нег бвәрц үзмдж—джирлгъән. Урд цагт джирлгъәнәс кōлтә кесг збргтә зууч амтс, цегрчнр болн купчнр, Хальмгин теегүр, усн бәәнә гидж медәд улм цааран йова йовдж, меклгдәд, цаньгъад үкдг бәә-

сн. Теднд холас хәләхлә джирлгъән ик бргн нур, серүн сәәхн газр болдж медгдг бәәсн. Болв тер улс кедү йовб чигн джирлгъән улм-улм холджад, газр теньгр хойрин ниилдгчд геедрдж оддг бәәсн.

Хәрү теегин ургъмлинх авад хәләй. Шарлджн, тар, харкерснх, йбркг болн эврән тәрдг нута, могоар, люцерн, мал асрдг тарвс ик гидг экономическ туста бвсдүд—эн кенд болв чигн темдгтә! Хальмгин бргн теегт, манд темдг уга, бидн керглгг хаджугъарнх гардг, советск промышленностьд ик үнтә кергтә бвсдүд чигн бәәнә. Улгүринх келхд, баг хар шарлджн цуг теегәр делгү ургъна. Эн хар шарлджна хамтхасднх болн ишднх медицинд болн химийд ик кергтә эфирн тосн бәәнә! Сәәхн ценькр цецгәтә тушг гидг бвсн. Тушг бвснд будг гардг ик вещество бәәнә. Урд Элстд тушгас будг гаргъдг нег баахн предприятие бәәлж. Тбрскән харсгч алдр дәәнә цагла промышленн эд-тавр хәтәр болад, Хальмг таньгъчин куч-көлсчнр бийснх савнх келг билә. Савнх кехин кергт щелочь кергтә. Амтн щелочь олв. Теегт ургъсн, оньдин ногъар бәәдг, поташник гидг бвснәс щелочь гарна. Щелочь ганцхн савнх келгнд биш, промышленн альк халхднх болвчн кергтә болна. Мана эргнд кедү олн тиим-тиим медгдәд уга соньн сәәхн, олн-әмтсд туста, ода күртл нернх медгдәд уга бвсдүд бәәдг болх!

Аш сүүлднх халунзун чилнә. Түрүн киитн эклнә, бүркг бдрмүд ирнә. Намр болна, болв чиг-боран ода чигн багъ. Декабрин хуучнас авн бальчгта, оньдин нег бәәдләр бәәлгг теегин үвл эклнә. Нарн деер

(Чилгчнх 4-ч халхд).

Аньшаньд промышленн 23 ик объектс тосхгдсн болн ясгддж хуврулдсн, эс-гидж 1953—1960 джилмудт темдгдсн капиталн тосхтин нääмн джилä программн брäl кöдлмшн күүцäгдсн. Хар прокатин цех, рельсобалочн цех, цельнокатн трубсин цех, дөрвн доменн беш, нääмн коксово батарей, дөрвн обогатлын фабрик, огнеупорн материалсин хойр цех болн талдан чигн күүчн-чидлсин предприятиес эдлгдджәнä. 1952 джилд цуг джилин ут-туршарт гарггдджасн болдиг болн прокатиг дөрвн сарин эргид ода комбинат гарггдж бгнä. Ясдж оньгдаруллггнä кöдлмш төгссн цагт комбинат, цуг Китдт 1949 джилд гарггдснäс—цö 10 холван икär, болд болхла 20 холван икär гарггхмн.

Ниднин джилд селәнä эдл-ахуг, кустарн промышленностиг, капиталистическ промышленностиг болн хулдгүүлгäг социалистическ кевär хуврулдггнд йилггч диилврмуд күүцгдсн бääсмн. Онц эздүди промышленность нурггль, государственн-эздүдин болдж негдүлгдв, цуг продукциян кемджänd государ-

ственн предприятисын хувнь 54,5 процент, государственн-эздүдин—27,1 процент болн, зуг цуг продукциян 1,3 процентнв капиталистическ предприятисын болн онц кустар-эздүдин хувд тусджана.

Сул джилмүдин эргид кесгшин продукция гарггггн бурдäгдв. Шин продукция тоод нишлвр уга трубас, цäкүр метхату болдин пластинс, алюминевый прокатс, күүнд гарцта рельс, строгальн станокс, рудничн машид, трансформатормуд, электромотормуд, ик күүчтä турбинс болн башенн кранс, эд-тавр ээрлггнä ингин оборудованьс кегддж гаргггднä. Реактивн самолетс, 12 миньггн киловаттин күүчтä паровой турбинс болн генератормуд, советск кецин комбайнс, аца зöбдг „Демократия 10“ гидг кермс, „Донбасс“ гидг комбайна кецтä нүүрснä комбайнс, 120 киловаттин күүчтä коротковолновый передатчикүд болн талдан чигн машид гарггггн диилвртä сäänär кегддж йовна.

Чанчунä негдгч автомобильн завод түүрүн миньггн „Освождение“ гидг маркта, дөр-

вägгäд тонн ачдг машис кев. Кантона, Шанхайин болн Тяньцзинä промышленн предприятис ганцхн давсн джилд шин дөрвн миньггн дундур зүсн продукц гарггггь дасдж келжәнä. Тер тоот болхла зүсн-зүүл нефтяной промышленностьд кергтä аппаратс, шин станокс, селәнä эдл-ахуггн машид. Шанхайд түүрүн болдж халу кемджällггнä полупроводник орулдж кесн приборс гарчацхана.

Китдин промышленн бслт ик гидгär ярсн учрар газдин ордудла гүүлгä келггн оньгдарв. Олн-äмтнä Китд Азин, Европин болн Африкин 40 орн-нутгудт, эврәннв промышленностин кедж гарггсн, болд төмрär кегдсн продукцан, машидän, эд-таврн, эмән, цаасан, шилән болн нань чигн олг-эдän, 300 улү зүсн тоотиг авч оч гүүлгä кенä.

1953—1957 джилмүдин тавн джилä түүрүн зураг күүцäхин төлä цуг орн-нутгар патристическ социалистическ дөрлдän делгрв. Ик бичкн уга, зууггäд фабрикс болн заводмуд орн-нутгин альк болв чигн районас, 1957-ч тавн джилдин зураггн сүүлин джилд

гарггх кемджägгән күүцäквдн гидж зәньглцхәнä. Шиньяна, Шицзячжуана, Сианин, Циндаон, Нанкина болн оньгданчн балггсдин 270 улү государственн болн государственн-эздүдин предприятиес, эврәннв тавн джилä зурасан цагаснь бмн күүцäхäv. Нанкинск химическ заводин кöдлмшчнр болн церглäчнр, нидн джилд июль сард, 1957 джилд күүцäх кемджändän күүрцäхсн, 1700 кöдлмш ясрулх селвг-бгäд, хойр зу шаху күүч-көлснä сән дамшлт олзлцхäv.

1956 джил, күүнд промышленностин цуг отрасльмуд нүүрснä болн электроэнергетическ хойрас биш, валовый продукц гаргггггар (унärнв хäläхлä) 1957 джил күүцäх үзмджән давулдж. Тавн джилä зураггär болхла цуг промышленностин гарггсн продукциян үннь 53.560 сай юань күүрх гидж тоолгдсн. Ниднин джил эн то күүцгäд давдж одсн. Тавн джилин зуран сүүлин джилин кемджән цагасн нег джил бмн күүцхмн.

Республик тогтад 8 джил болсн ббниг үзмджтä кöдлмшч классин алдр отрядмү-

динь негнв—тöмр хаалггнн церглäчнр тосджацхана. Дääнä көлär хамхрсн төмр хаалггнн магистральмудиг ахр цагин дунд ясад, шин хаалггс тосхлдж бääцхәнä. Цзини-Эрлянв гидг төмр хаалггнн тосхлт чилсär, ах-дү болсн орн-нутгудин хотл балггсд: Пекин--Улан--Батор—Москва гурвч залгглдсн магистраль эклдж олзлгдв. Бастоу-Ланьчжоу-Чэнду, Сычуань - Гуйчжоу болн оньгданчн шин хаалггс тосхгдджана. 1960 джил нарт делкälä тустан залгглдул магистраль Ланьчжоуд эклäд, Синьцзянар дävрäд, Туркестано-Сибирск төмр хаалггнн Актогай станцд ирхмн.

Китдин Коммунистическ парть болн олн келн-äмтнä правительств селәнä эдл-ахуггнн бслтд болн республикин күүч-көлсчнрин бääдл-джиргглинв ясрулхд ик гидг оньган бгнä. Олн келн-äмтнä йосн тогтсна түүрүн джилмүдт кегдсн газрин реформ икärн болхла цань дуньгцүлдг юмн уга болсарчн 450 сай шаху селäдин улс түүнд харггцхäv.

(Чилгчнв дарук номерт).

Б. ДЖИМБИНОВ